

Television tarinat ja yleisö

Television tarinat ja yleisö

Oikeastaan tämä artikkelini on kuvaus televisiosta "tarinankertojana", vaikka perinteisemmässä mielessä sen voidaan katsoa myös problematisoivan niitä mahdollisuuksia, joita televisioon tiedonvälittäjänä liitetään. Lähtökohdakseni valitsen kaksi teesiä, joita en sen kummemmin käy perustelemaan, siksi omaperäisiä ne eivät ole. Ensimmäinen teesini on, että televisiokieltä on opittu "kirjoittamaan", mikä minun näkökulmastani merkitsee ohjelmatuotannon ammattitaitoisuuden lisääntymistä ja sitä, että television ilmaisukieli hallitaan. Toinen lähtökohtateesini on, että televisiokieltä on opittu "lukemaan", mikä puolestaan merkitsee yleisön ja television suhteen "normalisoitumista" ja sitä, että yleisö käsittelee televisiokieltä kuin mitä tahansa tuttua tekstiä. Teeseilläni haluan yksinkertaisesti sanoa sen, että hämmennys välinettä kohtaan sekä ohjelman tuottajien että kuluttajien puolella on vähitellen haihtumassa.

Perinteisesti viestintään sisältyvän merkityksen tai sanoman paikka on nähty (i) lähettäjän tarkoituksissa tai motiiveissa; (kuten propagandassa ja naiivissa hermeneutiikassa); (ii) itse tekstissä tai viestissä (vaikutus-

tutkimuksessa ja strukturalismissa); (iii) vastaanottajan tavassa asennoitua viestiin ja kyvyssä purkaa se (uses and gratifications -traditiossa). Yhteistä näille tavoille on ollut tapa mieltää sanoman siirtyminen lineaarisesti tai jopa kausaalisesti läpi koko viestintäketjun. Viestintätapahtumaan kätkeytyvä tarina objektivoidaan johonkin kohtaan viestinnällistä tapahtumasarjaa, ja koska tuo tarina joka tapauksessa otetaan suhteellisen yksiselitteisenä, voidaan tämän lineaarisen käsityksen mukaan luontevasti pohtia sen perillemenoaa, ymmärretyksi tulemistä, vääristymistä jne.

Tällaisella ajattelulla on heijastumansa yhtäältä yleisradiopolitiikkaan ja toisaalta tiedotustutkimukseen. Molemmilla tahoilla tarkastellaan eri ohjelmatyyppien (tai "sanomatyypin") jakaantumista tarjonnassa ja kulutuksessa. Molemmilla puolilla arvioidaan, millaisia merkityksiä televisioviestinnässä liikkuu, millaisia merkityksiä pitäisi lisätä ja millaisia vähentää, mikä on minäkään tyyppisen merkityksen "vaikutus", "teho", "käyttö" jne. Kaikki tällainen pohdiskelu perustuu siihen, että ainakin johonkin kohtaan viestinnällistä tapahtumaa liitetään rationaalisen ja tietoisin toimijan oletus, olkoonpa se sitten oletus lähettäjistä rationaalisenä kertojana,

joka hallitusti kietoo sanomansa kieleen omia kommunikatiivisia tarkoituksiaan tehokkaimmin palvelevalla tavalla, tai oletus itse kielestä rationaalisena merkitysten kantajana, jolla on yksiselitteinen referenssisuhde johonkin, josta kerrotaan, tai oletus vastaanottajasta rationaalisena viestien "dekoodaajana", joka hallitsee ne säännöt, joilla vastaanotettu tarina "puretaan". Lineaarisessa mallissa siis ainakin jollakin näistä on yliote kerrottavasta tarinasta.

TV-ohjelma tarinoiden säällönä

Lineaarisen merkityksenvälitysmallin tilalle ehdottaisin luovempaa ja relatiivisempaa näkemystä sanomien ja tarinoiden synnystä ja siirtymisestä, pitäen erityisesti mielessä, että tarkastelun kohteena on televisiokieli. Näkemykseni lähtökohta on siinä, etteivät kielen käyttäjät ole narkomaanisessa¹ ja täysin ehdollistetussa suhteessa kielen sääntöihin, jolloin he olisivat ikään kuin tuomittuja johonkin rationaaliseen koodiin, jolla kieltä muodostettaisiin ja avattaisiin. Pikemminkin ne, jotka tuottavat kommunikatiivista kieltä ja jotka avaavat sitä (olipa kyse sitten kuvasta, radioäänestä tai kirjoituksesta), soveltavat signifikaatiosääntöjä luovasti. Vaikka onkin olemassa tiettyjä yleisiä ja vakiintuneita sääntöjä, jotka mahdollistavat kaiken intersubjektiiivisen kommunikaation, kielen käyttäjät eivät kuitenkaan ole näiden sääntöjen orjia vaan säännöt muovautuvat niissä käytännöissä, joissa kieltä (esim. televisiokieltä) muodostetaan. Käyttämällä kieltä puhujat toisaalta vahvistavat käytettyjä sääntöjä mutta toisaalta he käytäntönsä kautta luovat uusia signifikaatiokriteerejä. Kun siis "puhujat" ja "kuulijat" tietävät kuinka kieltä käytetään, he tuntevat signifikaatiota määrittävät säännöt,

vaikkeivät pystyisikään niitä tietoisesti erittelemään. Periaatteessa tämä näkemys myötäilee Giddensin (1979) kehittämää sosiaalisen toiminnan teoriaa, joka perustuu Wittgensteinin kielipelin idealle.

Lähtökohtani edellämainittu relatiivisuus piilee puolestaan siinä näkemyksessä, ettei kielen merkityksen katsota asustavan niissä kielen osissa (kuten esim. kuvissa, sanoissa ja termeissä jne.), joista koko "teksti" koostuu. (Tulen seuraavassa käyttämään "tekstin" käsitettä muuhunkin kuin kirjoitukseen viittaavana.) Kielen termien ei näin ollen katsota olevan niihin nähden ulkopuolisten sisältöjen kantajia vaan pikemminkin kieli itse muodostaa sen maailman, josta puhutaan. Tämä väite siis kiistää 'signifiantin' ja 'signifien' erottelun (vrt. Foucault 1972). Kaiken kaikkiaan tämä kyseenalaistaa näkemyksen, että olisi olemassa (i) jokin annettu maailma, (ii) apriorinen kieli ja (iii) rationaalinen koodi, jolla kieli saadaan kantamaan - clara et distincta - maailmasta kertovia merkityksiä.

Yhtä lailla tämä näkemys kyseenalaistaa oletuksen rationaalisesta toimijasta. Vaikka puhunkin siitä, että televisiokielen tuotanto ja lukeminen on opittu ja peruskoulu tässä suhteessa käyty, ei pidä ajatella, että näkisin kielen käyttäjät täysin tietoisina kirjoittajina ja lukijoina, että he siis olisivat kielensä täydellisiä hallitsijoita, jotka tietävät, kuinka kieltä tehokkaasti käytetään, kuinka sillä saadaan haluttu vaikutus aikaan, kuinka kielellä "tarinoidaan", "hauskuutetaan", "manipuloidaan" jne. Tämä täydellisen tietoisuuden kiistäminen pätee sekä televisiokielen kertojiin että tuota kieltä lukeviin. Voitaisiin jopa sanoa, että kielen käyttäjät ovat ainakin osittain kielen vietävissä ja että kieli itse toimisi näin

ollen "puhujana". Tämä väite voitaneen esittää sen vuoksi, että kielen käyttäjät syntyvät tiettyyn kieleen, eivätkä voi vapaasti ja yksilöllisesti valita käyttämäänsä kieltä. Näin ollen he joutuvat sitoutumaan niihin historiallisiin rasitteisiin, joita kieli sisältää. Esimerkiksi juuri televisiokielen käyttäjiä sitovat tietyt ohjelmanteon säännöt siitä, kuinka kuvalla kerrotaan, miten kameraa käytetään, minkälainen ilmaisu missäkin tyyli- ja laajissa on sallittua jne. Televisiokielen kaikkien näiden elementtien - niin verbaalisten kuin kuvallistenkin - yhteisvaikutuksena syntyy se teksti, jota katsojat omassa päässään viestintätapahtumaa purkavat (ks. tarkemmin näistä televisiokielen visuaalisista kommunikointimuodoista esim. Baggaley & Duck 1976).

Vaikka kielen käyttäjät eivät vapaasti voikaan valita merkityksiä luovia sääntöjä, ei niitä pidä kuitenkaan käsittää ikuisiksi ja muuttumattomiksi, sillä ne syntyvät esim. televisiokielen ohjelmien tekemisen konventioiden kautta. Eräs seuraus tästä on, että se kieli, jolla televi-

sion ilmaisuja kommunikoidaan, alkaa näiden konventionalisaatioiden kautta vähitellen "jäähmettyä" monikerroksiseksi kieleksi, jonka kaikkia ulottuvuuksia ei ohjelmanteossa tulla tiedostaneeksi. Kun tulevaisuudessa toimittaja haluaa ilmaista jotakin televisiokielen, hänen kielellään näkyy nykyisten ja menneiden toimittajien ja ohjelmanteon käytäntöjen jälki. Ricoeur (1981) on kutsunut tällaista kielen kehitystendenssiä "tekstuaaliseksi etäännyttämiseksi". Toimittajan käyttämä kieli ei siten olekaan läpikuultavan kirkasta ja selkeää edes hänelle itselleen, vaan siinä vaikuttaa juuri konventionalisaation kautta myös tiedostamaton maailma. Konventionalisoituneita kieliä, jollainen televisiokieli alkaa siis näkemykseni mukaan olla, ei pitäisi käsittää liian yksitasoisina maailmoina.

Seurauksena konventionalisoituneen ja kerrostuneen kielen käytöstä ohjelmantekijät tuovat aina televisiomaailmaansa myös sellaista, jota eivät täysin tiedosta tai tarkoita erityisesti, ja sen vuoksi he käyt-

tämällä tätä kieltä kertovat välttämättä enemmän kuin itse asiassa aikoivatkaan. Tämä "enemmän kertominen" olisi ehkä hedelmällistä tulkita sellaisen merkitys- tai tarinareservin tuottamiseksi, josta vastaanottajat voivat ammentaa ylimääräisiä tarinoita sen lisäksi, mikä oli ollut kielen aiottu ja tarkoituksellinen tarina. Kaiken kaikkiaan siis kielen tuottamaa tekstiä (kuva, ääntä, kirjoitusta) olisi tämän ehdottamani näkemyksen perusteella pidettävä monisäikeisempänä kuin merkitysten siirtymisen lineaarinen tai kuvateoreettien malli olettavat. Kaikkiin kerrostuneisiin kieliin sisältyy monta tarinaa ja kaikki tekstit - olkoonpa kyse sitten televisio- tai radio-ohjelmasta, kirjasta tai lehtijutusta - voidaan avata monella eri tavalla ja niistä voidaan, tietoisesti tai tiedostamattoman määrämällä tavalla lukea monia eri tarinoita. Tässä suhteessa lukijan mahdollisuuksia ei yksin määrää kielen referentiaalinen suhde "todellisuuteen".

Tulkitsenkin seuraavassa televisiokielen eräänlaiseksi tarinoiden säiliöksi, josta voi ammentaa monella eri tavalla, ja se merkityksellinen tarina, jonka katselija lopulta ohjelmasta irrottaa, on enemmän kuin televisiokielen osien denaatioiden summa. Pikemminkin katselijan ohjelmasta lukema tarina on lopputulosta prosessista, vuoropuhelusta ja neuvottelusta, jota hän omasta kulttuuri- ja elämäntilanteestaan käy itse tekstin (siis televisio-ohjelman) kanssa.²

Palaan nyt alussa esittämiini teeseihin, ja täsmennän niitä edellä sanotun valossa. Ensinnäkin se teesini, että televisiokieltä on opittu kirjoittamaan merkitsee tuotetun tekstin (eli TV-ohjelman) kehittymistä monikerroksiseksi ilmaisuksi. Mitä kauemmin se kielenä on ollut

käytössä, sitä enemmän on siihen kietoutunut tiedostamatonta ja konventioita, ja sitä enemmän tarkoitukselliseen tarinaan liittyy tarkoitamattomia tarinoita. Ja mitä ammattitaitoisemmin ohjelma tehdään, sitä enemmän siitä on luettavissa erilaisia tarinoita. Tässä suhteessa ammattitaitoisen ohjelman vastakohtaksi voitaisiin asettaa yksitasoinen propagandistinen viesti.

Toinen teesini, että yleisö on oppinut lukemaan televisiokieltä, tarkoittaa puolestaan täsmällisemmin lausuttuna sitä, että tarinoiden lukijat kieliopin hallitsevina voivat "vapaammin" liikkua televisioilmaisun parissa. Tarkoitän tässä "vapautumisella" vain jonkinlaista hämmennyneen olotilan vastakohtaa, enkä suinkaan kutsuisi katselun rationaalistumiseksi, koska en tarkoita, että ohjelman valinnan logiikka muistuttaisi rationaalista kuluttajavalintaa. Pikemminkin suuri osa televisiokielen lukemisesta lienee tiedostamatonta (Steinbock 1983). Joka tapauksessa lukemisen oppiminen ehdottamassani mielessä merkitsee, että tulevaisuudessa televisio-ohjelmien katselijat ovat entistä vähemmän sen ilmitarinan otteessa, joka ohjelmaan tietoisesti syötetään. He eivät enää menneiden aikojen lailla hämmästy siitä tarinasta, joka heille tarjotaan, vaan heillä alkaa olla entistä enemmän luovaa etäisyyttä lukemaansa tekstiin.

Lähettäjän "vankeus" ja katsojan "vapaus"

Mitä nämä teesit sitten merkitsevät itse katselutapahtuman ja siinä välittyvien sanomien ja merkitysten suhteen? Ilmeisesti ainakin sitä, ettei televisio-ohjelmien yleisö ota suoranaisesti vastaan sanomia, joita lähettävät esim. YLE, MTV, Paramount tai London Weekend

Television. Televisiokielessä on kommunikaation osapuolina pikeminkin nähtävä yleisö ja teksti sinänsä, ohjelmat sellaisena kuin ne kuvaruudussa ilmenevät. Oikeastaan kieltä itseään voitaisiinkin pitää tämän näkemyksen mukaan eräänä toimijana kommunikaatioprosessissa, ja erityisesti sellaisissa viestinnällisissä tapahtumissa, kuten televisioviestinnässä, jossa lähettäjän ja vastaanottajan etäisyys on suuri, kielen asema "itsenäisenä keskustelijana" korostuu. Katselija neuvottelee merkityksen tekstin eikä niinkään tekstin kirjoittajan kanssa, ja sen vuoksi signifikaatioprosessi sijaitsee vuorovaikutussuhteessa katselijan ja tekstin välillä.

Kuten edellä totesin, ranskalainen teoreetikko Paul Ricoeur (1981, 139) on nimittänyt "tekstuaaliseksi etääntymiseksi" sellaista välillisen kielen (joka ei siis liity välittömään puhetahtumaan) kehitystendenssiä, joka irrottaa tekstin sen luojan psykologisista ja tietoisista tarkoituksista sekä niistä tarinoista, joita hän sillä alunperin halusi kertoa. Tekstuaalisen etääntymisen myötä teksti alkaa ikään kuin elää omaa elämänsä. Mitä enemmän televisiokielessä tapahtuu tekstuaalista etääntymistä Ricoeurin esittämässä mielessä, sitä enemmän itse ohjelma karkaa tekijänsä tarkoitusten piiristä ja avaa mahdollisuuksia erilaisiin tulkintoihin, joita katsojat tekstin lukijoina voivat siihen kohdistaa.

Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö lähettäjä sisällyttäisi televisio-ohjelmaan joitakin tarkoituksellisia sanomia ja tarinoita. Toki näin on. Hänen sanomansa joutuu kuitenkin, sen jälkeen kun se on kiedottu konventionalisoituneeseen televisio-ilmaisuun, kielen viettäväksi, eikä lähettäjä enää voi kontrolloida sitä omien tarkoituseriensä mukaisesti. Kielen oman

logiikan vuoksi se, mitä lähettäjä tarkoitti sanoa, ei välttämättä täsmää sen kanssa, mistä ohjelma lopulta kertoo. Ricoeurin tavoin voitaisiin sanoa, että televisio-ohjelma tekstinä irrottaa itsensä niistä historiallisista yhteyksistä, jotka luonnehtivat sen valmistumista avaten siten itsensä monille erilaisille lukutavoille. Samalla teksti kadottaa - ainakin osan - siitä ostensiivisesta referenssisuhteesta, joka sillä alunperin oli siihen "todellisuuteen", josta tarina tekijänsä mukaan kertoi. Olennaisinta (mistä viime kädessä juontuu tämänkin artikkelin pessimismi) tässä tekstin etääntymistendenssissä on joka tapauksessa se, ettei sillä juurikaan ole tekemistä lähettäjien tarkoitusten ja halujen kanssa, vaan se on konventionalisoituvan ja "kivettyvän" kielen eräs sisäinen ominaisuus. Tai korkeintaan tekstin laatija määrittelee mahdollisten tulkintojen rajat.

Kaikki edellä sanottu näyttäisi johtavan siihen, että mitä paremmin televisiokieltä opitaan kirjoittamaan ja mitä paremmin sitä opitaan lukemaan, sitä korostuneemmaksi käy yleisön osuus tarinoiden ja merkitysten luonnissa. Televisiokielen oppinut yleisö itse alkaa määritellä ja muodostaa tarinoita, joita televisio-ohjelmasta hänen eteensä avautuu. Ehkä voitaisiin sen vuoksi sanoa, että nykyinen televisiosukupolvi on vähemmän ohjelmien "kahleissa" kuin katsojat television varhaisina vuosikymmeninä, mutta tällä viittaakaan ainoastaan heidän kykyynsä irrottaa tarinoita televisioruudusta enkä suinkaan heidän kertakaikkiseen kykyynsä irrottautua television "lumosta". Vapautuessaan lähettäjän ilmeisistä tarkoituksista lukutaitoinen yleisö on kuitenkin joka tapauksessa yhä vähemmän ja vähemmän televisio-ohjelmiin kätkeytyvän suoranaisen vaikutustarkoitteen armoilla. Mitä

tämä huomio sitten merkitsee esim. "hegemonisen" ohjelmakulttuurin suhteen, on kuitenkin jo laaja-alaisempi kysymys, johon ei tässä artikkelissa aiota puuttua, mutta ilmeisesti ainakaan käsitteen ahdas tulkinta ("tiedonvälitys on jonkin ryhmän tarkoitusten ja intressien kantaja", "televisio-ohjelmien pitäisi pyrkiä johonkin yksiselitteiseen päämäärään" jne.) ei ole sopusoinnussa edellä esitettyjen, epälineaarisuutta, tiedostamattoman osuutta ja yleisön autonomisuutta tarinoiden muodostamisessa korostavien näkemysten kanssa.³ Joka tapauksessa ehdottamani näkemys pyrkii painottamaan yleisön ja jokaisen katselijan (joka on kulttuurinen olento ja joka purkaa viestejä tietystä elämäntapa- ja arkitilanteesta) osuutta niiden tarinoiden muotoilemisessa, jotka lopulta kustaakin televisio-ohjelmasta irroitetaan. On jopa mahdollista, että televisio-kielen hallitsevasta yleisöstä kehittyisi ajan oloon väkevämpi viestintän "manipulaattori" kuin ohjelmaan jotakin tietoista sanomaa koodaavasta toimittajasta. Ja vaikka olisikin liioiteltua sanoa, että tulevaisuudessa yleisö yksin määräisi sen, mitä televisio-ohjelmat viestivät, niin kuitenkin televisio-kielen kirjoittamisen kehittyessä ja tuotetun tekstin kerrostuessa yhä monisäikeisemmäksi tarinoiden ja merkitysten irroittaminen televisio-ohjelmista tapahtuu entistä enemmän yleisön ehdoilla - tiedostetusti tai tiedostamattomasti.

Joukkoviestintä olemistapana

Edellä sanotun valossa television tulevaisuus nimenomaan joukkoviestimenä, maailman tapahtumista ja ilmiöistä kertovana välineenä ei näytä optimistiselta. Viestimellä puhuvat menettävät esitetyn käsityksen mukaan koko ajan mahdollisuuk-

siaan kertoa jotakin maailmasta, saada jokin tarkoituksellinen sanoma perille katsojakunnassa. Yhä enemmän televisioruutu sinänsä alkaa muodostua siksi maailmaksi, jota yleisö katsoo, eikä sen "katse" pyrikään sinisen ruudun takaiseen maailmaan. Katsoja loihtii itse maailman eteensä.

Voidaankin yhtyä Umberto Econ (1972) näkemykseen, että tulevaisuuden joukkoviestinnässä vallitsee jonkinlainen eriytynyt tilanne: lähetäjien ja vastaanottajien tarinat ovat pikemminkin erilaisia kuin samanlaisia. Toisin kuin perinteisessä, normirakenteeltaan ja kieleltään homogeenisessä yhteisössä, nykyisessä joukkoviestintäkulttuurissa eriytynyt tulkinta on ennemminkin sääntö kuin poikkeus. Käyttämällä konventionalisoituvaa televisioilmaisun kieltä, jossa signifikaationormit ovat paitsi kansallisia myös "ylikansallisia" (mm. kamerankäytön ja tyyllilajikonventioiden suhteen), televisio-ohjelmien tekijät käyttävät kielen muodostuksessa eri koodeja kuin kielen avaaajat. Nämä jälkimmäiset nimittäin tulkitsevat sen omasta elämäntapa- ja arkikulttuuritilanteestaan, ja tässä mielessä kuilu heidän ja ylikulttuurillisten ohjelmantekijöiden välillä tulee satelliittiakakaudella kasvamaan. Tarkastelumme näkökulmasta tämä puolestaan tulee entisestään "vapauttamaan" katselijoita niistä ilmitarinoista, joita ohjelman tuottajat televisio-ilmaisuun syöttävät, ja entistä vähemmän televisioviestinnässä liikkuu sanomia, jotka voisivat tietoisesti aiotussa mielessä "mennä perille".

Huolestuttavaksi tällainen kehitys katsotaan tietysti silloin, jos televisio-ohjelmilla on joitakin "ohjelmapoliittisia" tarkoituksiperiä, eli jos televisio-ohjelmilla pyritään muuhunkin kuin käytössä olevien radioaal-

tojen ja lähetyssaikojen täyttämiseen. Jos ohjelmantuottajalla on jotain arvokasta sanottavaa, jolla on siis "demokraattisuuteen", "totuudellisuuteen", "tasapuolisuuteen", "informaatiivisuuteen", "kulttuurillisuuteen" jne. vetoavia ohjelmapolitiittisia tavoitteita, on hänen rationaalista saada sanomansa mahdollisimman laajasti läpi siinä potentiaalisessa väestöryhmässä, jolle ohjelma on suunnattu. Ammattitaitoisuutta televisio-ohjelmien tuottamisessa on tässä suhteessa juuri taito muuntaa ohjelmapolitiittiset tavoitteet efektiivisiksi, tarkoitustaan vastaaviksi yleisöä kiinnostaviksi ohjelmiksi, eikä suinkaan luotaantyöntäviksi ja tyhjille seinille kaikuviksi saar-noiksi. Ammattitaitoisuutta ohjelmanteossa ja televisiokielen käytössä kuvastaa se, että tuote - televisio-ohjelma - pystytään markkinoimaan "myyvässä" muodossa. Jos näin ei meneteltäisi, hyväkin ohjelma, jolla ei ole katselijoita, vajoaa turhuuteen, ja kaikenlaiset arvokkaina pidetyt ohjelmapolitiittiset tavoitteet jäävät luonnollisesti saavuttamatta joukkoviestinnältä, joka ei tavoita ketään ja jolla ei siten ole sanaansa sanottavana viestinten ihmismieliä "manipuloivassa" kilpailussa. (Tämä väite ei luonnollisestikaan ole sama kuin se, jonka mukaan vain katsojaluvut ovat merkitseviä ohjelmapolitiittisia määrittäjiä.)

Mutta onko ammattitaitoisuudesta tavoitteellisen ohjelmapolitiikan pelastajaksi? Voidaanko sen avulla pessimismi välttää? Itse en olisi tässä suhteessa kovinkaan toiveikas, sillä ammattitaitoisuuden lisääntyminen merkitsee televisio-ohjelmien muodon kehittymistä, muodon aseman korostumista suhteessa viestinnän sisältöön, ja tämä puolestaan johtaa televisioviestintää jonkinlaiseen "viehätyskierteeseen".⁴ Tällaisen kierteen muodostuminen perustuu

juuri siihen (mistä edellä on ollut puhetta) että joukkoviestinnän luonne on ratkaisevalla tavalla muuttumassa: se ei enää niinkään välitä tarinoita maailmasta vaan on pikemminkin tarinoiden ammennuksen lähde sinänsä; se ei enää ole niinkään tapa katsoa maailmaan kuin tapa olla maailmassa. Niin televisio-ohjelmien kuin muidenkin viestimien kulutuksesta voidaan siis yhä enenevässä määrin puhua jonkinlaisena "olemistapana", johon liittyy taipumus kohti "lumoavaa" ja "viejättävää", ikävystymistä torjuvaa eikä raskasta ja ikävyyttävää olemiskokemusta. Kun moderni ihminen aamiaista syödessään avaa radion (tai vielä modernimpi ihminen Aamiaistelevision), ei ohjelman seuraamisen tapahtumasta aina voida niinkään puhua tiedonhankinnallisena tilanteena kuin tapana olla siinä aamiaispöydässä. Samoin eräs yleistyvä tapa matkustaa kotoa työpaikalle on avata auton radiovastaanotin. Iltapäivälehdien lukeminen on tapa palata töistä kotiin ja television seuraaminen tapa olla kotona illalla. Luonnollisesti useat joukkoviestinnän kuluttajat ovat sosiaalisina toimijoina kykeneviä rekonstruoimaan sen diskurssin, jolla erilaista joukkoviestintäkäyttäytymistä heidän omassa kulttuurissaan perustellaan ("radio kertoo uutiset", "sanomalehdestä luen tapahtumille taustaa", "televisio rentouttaa" jne.), mutta nämä syyt eivät välttämättä ole niitä syitä, joiden vuoksi he todella suuntautuvat viestinnän kulutukseen.

Niinpä juuri televisio-ohjelmien muodon kehittyminen ja sitä kautta televisiokielen kerrostuminen johtaa siihen, että katsojien vapaa ala ammentaa omia tarinoitaan katsomistaan ohjelmista laajenee. Ja vastaavasti - paradoksaalisesti juuri ammattitaitoisuuden kasvun ja kehittyvän ilmaisukyvyn vuoksi - televi-

sion rooli tiedonvälittäjänä ja maailmasta kertovana välineenä perinteisessä mielessä supistuu. Yhdessä muun joukkoviestinnän kanssa televisio-ohjelmat alkavatkin yhä enenevässä määrin muistuttaa "napanuoraa" tai "kohtua", jotka ylipäättään auttavat ihmistä elämään ja selviämään ikävystymättä päivästä toiseen. Medium/media -käsitteen pitäisikin ymmärtää tarkoittavan sitä ainetta jossa ollaan, eikä niinkään sitä välinettä, jota pitkin sanoma liikkuu.

Viehätyskierre

Näyttää siis siltä, että tulevaisuus tekee vaikeaksi tavoitteisen televisio-ohjelmapolitiikan: jos teet ohjelmasi huonosti, ei kukaan kuuntele sanomaasi, ja jos sanot sanottavasi hyvintehdyllä, moniulotteisella ja "attraktiivisella" televisiokielellä, ei ohjelmaasi seurata sanomasi vuoksi vaan siksi, että sen muoto mahdollistaa katselijoille monenlaisten tarinoiden yksilöllisen ammentamisen. Kuitenkaan ohjelmantekijöillä ei näytä olevan muuta mahdollisuutta, kuin yrittää kietoa kaikki se "ohjelmapolitiikka" ja arvokas, joka katselijoille halutaan välittää (ammattitaitoisesti), viehätys- ja "lumovoimaiseen" muotoon. Jotta ohjelmapolitiittiset tavoitteet voisivat muuttua vaikuttaviksi ohjelmiksi, on ne viestinnällisestä olemistavasta johtuvista syistä käärittävä muodollisesti kompetenttiin asuun. Mutta koska katsojaan vetoaa tällaisessa olemistavassa juuri muoto eikä sisältö, on kaikissa tapauksissa sisältö vaarassa uhrautua muodolle.

Tästä viehätyskierre alkaakin pyöriä. Katsojat seuraavat televisio-ohjelmia siksi, että niistä hyvin tehtyinä ja monitasoisina voidaan ammentaa tarinoita eikä niiden parissa ole ikävystyttävää olla.

Kun ohjelma kerrotaan hyvin, sitä katsellessa on televisiokielen kieliopin hallitsevan "miellyttävä/jännittävä/viehättävä" olla. Se ei sido katsojaa johonkin tiettyyn "opettavaan" tai "raskaaseen" tarinaan eikä näin ollen tee olemiskokemusta ahdistavaksi. Esimerkiksi jokailtaisista uutisista, jos ne on hyvin tehty, voidaan lukea muitakin kuin informatiivisia tarinoita: televisiokielen hallitseva, hämmennyksestä etäännyntyt katselija voi irroitaa niistä jännitystä, viehätystä ja ehkä viihdetttäkin. Mutta toisaalta, mitä laajemmalle tällainen viestinnällinen olemistapa leviää, sitä ilmeisimmin ohjelman lähettäjien on - saadakseen oma tarinansa perille - kiedottava asiansa viehättävään muotoon. Samalla he kuitenkin ruokkivat sitä olemistapaa, joka synnyttää viehätyskierteen, ja josta heidän itsensä on ohjelmantekijöinä vaikea päästä pois. He juuttuvat yhä tiukemmin ja tiukemmin tietyn viestintätavan ja -kielen vietäviksi.

Lopuksi on ehkä selvennykseksi syytä huomauttaa, ettei viehätyskierrekäsitettä ole yllä haluttu esittää arvokäsitteenä, vaan sen on ehdotettu kuvaavan nykyisen viestintätilanteen ja erityisesti televisiokielen kehityksen sisäistä tendenssiä ja logiikkaa. Suunnan hyvyys tai pahuus riippuu tietysti siitä, missä määrin arvotetut ohjelmapolitiittiset tavoitteet saadaan vaikuttavasti siirrettyä tavoiteargumentaation tasolta yleisön tietoisuuteen. Pessimistisimmän näkemyksen mukaan jonkin yksittäisen televisioyhtiön toimittajalla ei ole kovinkaan suuria mahdollisuuksia pysäyttää kierrettä, varsinkaan jos viestintäsystemi halutaan pitää "avoimena". Optimistisimmankin näkemyksen mukaan hyppääminen pois kierteestä on varsin vaikeaa sen vuoksi, että edellä mainittu viestinnän logiikka

ei ole seurausta viestivien subjektien voluntaristisesta tahtomisesta, eikä siksi kierteen pysäyttäminen ole mahdollista muuttamatta ratkaisevasti mm. yhteiskunnan vallitsevia kulttuurin ja elämäntavan muotoja.

Viitteet

¹Vrt. Giddensin (1979, erit. luku 2) strukturalismia kohtaan suuntaamaan kritiikkiin.

²Tässä esitetty väite lienee sama kuin se, ettei ole olemassa mitään erityisiä "signifikaatiosääntöjä", jotka yksiselitteisen tarkasti määräisivät merkitykset, vaan sellaisina toimivat kaikki ne käytännöt, konventiot, rituaalit jne., jotka liittyvät toisaalta televisiokielen muodostamiseen ja toisaalta sen tulkintaan. (Ks. tällaisesta teoriasta tarkemmin Giddens, 1979, 39-40.) Kielen käyttäjien toimintaa ei pidä nähdä jonona tietoisia ja täysin hallittuja signifikaatiotekoja (ks. Derrida 1976).

³Useat "hegemonisen koulukunnan" teoreetikot, kuten esim. Herbert Schiller (1973), olettavat mielestäni liian lineaarisen merkitystenvälitystapahtuman ja näkevät lisäksi yleisön lähes yksinomaan passiivisena sanoman vastaanottajana. Sitävastoin esim. Stuart Hallin (1981) käsite "preferred meaning" on huomattavasti hienovaraisempi ja vähemmän deterministinen. Hall näyttää hyväksyvän mahdollisuuden "lukea" kulttuurisia ilmiöitä monella eri tavalla riippuen "lukemistapahtuman" kontekstista: lukemistapahtumaa ei määritellä "ylhäältä käsin" vaan se ehdollistuu kulttuurisesti "lukijan" elämäntilanteesta. (Ks. myös Robinson & Straw 1982.)

⁴Olen muualla kutsunut tätä tendenssiä "viihteellisyyspiraaliksi". Tämä termi ei kuitenkaan ole onnistunut, koska en tarkoita sitä, että ohjelmat muuttuisivat jollain tavoin hausemmiksi ja "naurettavammiksi". Uskon, että sanana "viehtymys" kuvaa paremmin tarkoittamani merkitystä eli sitä, että - kuten Steinbock (1983) asian ilmaisee - ohjelmien lumo kasvaa.

Kirjallisuus

- BAGGLEY, J. & DUCK, S. *The Dynamics of Television*. Farnborough, 1976.
- DERRIDA, J. *L'Écriture et la différence*. Paris, 1967.
- ECO, U. *Towards a Semiotic Inquiry into the Television Message*. Working Papers in Cultural Studies 3/1972.
- FOUCAULT, M. *The Archaeology of Knowledge*. New York, 1972.
- GIDDENS, A. *Central Problems in Social Theory*. London, 1979.
- HALL, S. *Encoding/Decoding*. Teoksessa HALL, S. et al. (eds.). *Culture, Media, Language*. London, 1981.
- RICOEUR, P. *Hermeneutical Function of Distanciation*. Teoksessa RICOEUR, P. *Hermeneutics and the Human Sciences*. Cambridge, 1981.
- ROBINSON, G.J. & STRAW, W.O. *Semiotics and Communication Studies*. Teoksessa VOIGT, M. (ed.). *Progress in Communication Sciences 4*. Norwood, 1982.
- SCHILLER, H. *The Mind Managers*. Boston, 1973.
- STEINBOCK, D. *Televisio ja psyyke*. Espoo, 1983.